

אפרים בן-חיים פרידמן

כשיצאו הנרמנים מצפון־אפריקה נשארו היהודים מול מציאות שבה שלטן שלושה אלמנטים: הצרפתים והאימפריה הצרפתית, התנועה הלאומית, הערבים והאינטרנציונלית הורה.

היהודים בצפון־אפריקה־האמליו־תמיד־צערפת.

כולם השבו שנים מפלה גרמניה וישי תחלה מן העולם, יעלה דה־אול, ואז הענין יגמר בכי טוב. מבחינה ציונית קשה היה לדבר עם היהודים, כשהגעתי הנה בפעם הראשונה, אולם בפעם זו היה הדבר הרבה יותר קל. הפעם זה היה כבר אחרי עלייה דה־גול, לאחר נסיון של חודשים מספר ראו היהודים את עצמם בתוך הרפובליקה הרביעית, וידעו כבר להבחין שהאנטישמיות איננה מותנית כתישי, איננה מותנית בנצחון על הנרמנים.

הערבים שונאים את הצרפתים, ויש על מה לשנוא אותם. התנועה הלאומית הערבית היא תנועה לא פרוגרסיבית, תנועה הזקה המקיפה את כל הערבים כמעט. ללא הכדל של מעמד, ללא הכול של תפיסה סוציאלית: התנועה הקומוניסטית כמקום חלשה מאד. למעשה זוהי מנהיגות יהודית, קצת צרפתית ו"שבת־גוי" ערבי. המומנט השלישי הוא — אפשרות של אינטרנציונל מצד אנגלים ואמריקאים, לפני שנה האנגלים והאמריקאים ישבו בטוניס, במרוקו ובאלג'יר והיתה להם שם השפעה גדולה. האינטליגנצ'ה האמריקאית האנגלית עבדו עם ערבים. אולם לדגל הפלישה סולקו האינטליגנצ'ה האמריקאית וגם האנגלי מטוניס ומאלג'יר כדי לתת אחיה שהיא פיצוי להרגשה פרו־אנגלית ופרו־אמריקאית בעצמת, אולם כמרוקו הם נשארו.

מבחינת היהודים שלוש הארצות אלג'יריה, טוניס ומרוקו אינן כבחינת יהודה אחת, לא מבחינה סוציאלית ולא מבחינת ההרכב, אלא אלה הינן שלוש ארצות שונות.

החשוכה ביותר מבחינת ההתקדמות היהודית, מבחינת ההתפתחות היהודית, היא טוניס. מספר היהודים בטוניס לא ידוע לי, אולם יש להניח שהמספר הכללי של יהודי צפון אפריקה הוא 400-500 אלף. בטוניס יש ליהודים השפעה גדולה, כי יש ביניהם עשירים ובעלי עמדות חשובות. טוניס אינה יכולה להתקיים בלי היהודים, המסחר הוא בידיהם, יהודים יושבים בה כבר מאות בשנים. כפולטיקה שבו הצרפתים לביץ הערבים ממלאים היהודים תפקיד די חשוב. והכבוד הודו השני שיצא מן הג'יסו, בבית עם הסכתא עדיין מדוכדים ערכית, במקומות רבים גם עם היהודים מדוכדים ערכית, אולם הנוער מדוכדך צרפתית באופן חפשי. מבחינה היסטורית אין מה לדבר על יהדות טוניס, יש מה לספר על יהדות ג'יפה, זהו אי זכר עיירות קטנות שגורים בהן רק יהודים, אין שום גויים, יש שם ישואלי אחד או שניים, על פי המסורת

הטורניסאי, זה היה כיום הניצחון בו תששנו לפריעת.

מרוקו

חלק מיהודי מרוקו הם עשירים מופלגים. שאר היהודים עוסקים בכל מיני מלאכה. הם אפילו היו מוכרים זהב לגרמנים. יש שם גיטו יהודי ויהודים חיים שם בתנאים אימים. בכורות וכמותפים ולד הגיטו חיים יהודים עשירים מאד ואין לה התעניינות מצידם בגודל אחיהם העניים.

היה לנו ויכוח מענין, בין שליחי הארץ לבין ציוני המקום. אנתוני דרשנו מהם שיעזרו ליהודי הגיטו, אשר מוכרחים להשאב בגיטתם לעלייתם. הם הסכימו לנו. כדפי זה אין לעשות כיוון שזוהי עבודה פילנתרופית, ואנתוני, הציונים, אינו עוסקים בעבודה פילנתרופית, אנתוני מתפשים פתרון טוטאלי. מצב היהודים שכ גורע ממצב היהודים באפריקה הצפונית כולה. כומן וישי הם היו בזכות יי שהשולטן שמר עליהם. לשולטן היה יחס לא רע ליהודים, אבל אחרי השיחוריי כשבאר האמריקאים התחילו פוגרומים, חלו שינויים שקשה להסביר אותם. אין מד להשוות את הנעשה שם עם הקודה כאירופה, אבל קשה להבין שדברים כאלה קיי בארץ משוחררת. במקום שהשולטן הוא בריי דה-גול וכפועל שלטים ב- האמריקאים.

במרוקו, שלא כמו בטורקיה, ישנה תנועה ציונית שמבינה את הצינונות כפי שאנחנו מבינים אותה. יש שם חוג קטן, אבל בעל השפעה גדולה מאד, בעל אמצעים גדולים מאד. שתדלנים וחקיקים, אנשים שכבר מתעסקים כשלושים שנה בפוליטיקה היהודית. אנשים אשר הכינו את הפלישה לאלג'יר ועשו את זה מתוך פטריוטיקה ועכשיו הם עמדי לפניו ואמרו לנו בפשטות: במשך שלושים שנה האמנו בצרפתים מול הערבים. אנתוני מבינים שהנהיגה הקונבנות הראשונים של כל צעד שיעשה כאן ישראלי. אנתוני נמצאים פה כבני ערובה. יש דבר אחד שיוכל לעזור לנו והוא: ארץ ישראל. ציונות. כשהיה מקרה שפקיד צרפתי-מדיקני גבה פנה ליהודי חשוב ורצו למסור לו הודעות שונות, ריכר אתו, חקר אותו, ובין היתר נגע סוף-סוף בנקודת החשובה, הוא אמר: אנתוני מולדאנאם. שמענו שיש ביניכם גם ציונים. היהודי הפסיק אותו ואמר לו: 99% של כל היהודים בעולם הם ציונים ו-99% מהיהודי מרוקו הם ציונים. רק רבע אחוז מיהודי מרוקו אינו ציוני ומתכוול ואלה לעולם לא יגידו לכם את האמת. הם תמיד ידברו כפי שאמרה רוצים שידברו. אתם יכולים לאסור אותנו אבל זוהי עוברה. החשוב הוא בזה, שכאשר יהודי נאלץ סוף סוף להגיד את האמת, הוא עומד בדבר ככבוד. אין להסביר את כל מה שקרה, אין להסביר את הפוגרומים? היהודים אומרים, שלא נעשה טיהור ממש ונשארה וישי, ווישי רוצו להראות לעולם כולו שלא דה-גול ולא הרפובליקה הרביעית מוכשרים להשכיח שלום באפריקה הצפונית. זה יצר, בפרט במרוקו, מצב רוח של יאוש אצל היהודים והם כבר מוכנים לקבל הוראות מן הסוכנות, הם מוכנים לקבל כל הוראה שתבוא הוראות בכל העניינים, בעניני פנים ובעניני פוליטיקה פנימית עם הערבים ובעניני

שלהם שם אתה מרגיש את עצמן מחוץ לזמן, זהו המקום היחיד בצפון אפריקה שוראית בו למרות. בטורקיה קיימת עם ארצות גדולה, לא לומדים בכלל, גם היהודים הינם עמי אריות. אולם במדינה את מוצאים למדת מופלגת, ממש כמו בפולניה בשנתה. בכל צפון אפריקה כולה מצאנו שתי מכותה נחכה עברית — שחיתון בנידובה. יש שם גם בית דפוס עברי, מוציאים ספרים. דיברתי עם יהודי זקן שהוא ראש התנועה הציונית. הוא היה בארץ-ישראל, דיברתי אותו על כל מיני דברים והוא שאל אותי על בתי-החרושת "חילקן" וביקש פטים עלי. כשמוניע אליהם עיתון מן הארץ, הם קוראים אותו כמו שקוראים בסידור, מאי עז'ת, חזקן הזה יודע את הכל ומתענין בכל, והוא חי ממש בתוך זה. בגרובה מוכרים עברית. על כל פנים כולם מבינים עברית. זה היה המקום היחיד בו דיברתי עברית. מספר החלשים שם — כ- 20 אלף נפש

מבחינה ציונית, המצב בטורקיה הוא כזה: בין המבוגרים אין ציונים. יהודים אמנם, מתענינים בארץ-ישראל, אבל הצינונות מאורגנת כחונטה.

לרבייהיניסטים שם עבודה חזקה, ביחוד מפני שאנתוני לא פעלנו שם במשך שנים, ונבחרתה קלה יותר משלנו. אין צורך לא בעליה ולא בעבודה ולא בהכשרה, ולא בתרומות לקי"ל, יש בסך הכל חק מלחי. והם כשם את צפון אפריקה, על כל פנים את אלג'יר. לעומת זאת הצינונות הכוננת אינה מאורגנת והמעט שמאורגן גם הוא נוטה לרבייהיניסטיים. קשה לארגן תנועה ציונית. יש כל מיני קשיים ארגוניים שקשה להתגבר עליהם, לעומת זה יש תנועה נוער חזקה. בהתחלה לפני שנותיים, תנועת הנוער החזקה הייתה תנועת הנוער המתבוללת. בצדפת אפשר היה לזקוף לזכותם הצלח יהודים. באפריקה הצפונית היהודים היו מעטים מבצדפת, שם אין לזקוף לזכותם דבר מלבד התבוללות.

אנתוני מצאנו רק גרעין קטן של נוער שהורצעו עם בואו שלטון וישי. גרעין זה הבין שצריך לחפף דרך, וכגיטושיי עליה על דרך ארץ-ישראל העובדת. הייתי רוצה לספר הרבה על התנועה הזאת, נדמה לי שבכל ארץ וארץ יש התגלות ציונית. פעם, לפני 30 שנה, זה היה ברזסיה; לפני 25 שנה בגלציה, לאחר מכן במערב אירופה. לכל ארץ וארץ התקופה שלה, שבה באה ההתגלות הציונית החלוצית שלה. לכל ארץ ישנו הייטיני" שלה. הנה, בצפון אפריקה, הייתה התגלות ציונית חדשה, התגלות ציונית חלוצית. שאבנו כוח מן המקור הזה, התבדד שלא נס ליחה של יהדות צפון אפריקה והיא ידעה להוציא מתוכה תנועה נוער חלוצית במלוא מובן המלה. אצריך רק כמה קווים של התנועה: חקו הוראשון — הארגון. הייתה זוהי ארץ מסיימת, שלה מציאות מסיימת, שונה מאשר בארצות אחרות. היה לנו יותר קל ויותר טבעי לבנות את התנועה בצורה ארגון קומוניסטי. זינכנו אותם על פי ספר צרפתי אחי, והתנועה היא כיום תנועה שהכלל שולט בה על היחיד שליטה מנורה. יש שם מרות גמורה ואין צעד שיתחיד יעשה בלי אישור התנועה וההשלטה, וההחטא בכל מיני דברים. אנתוני, כמובן, עמדנו שם כפני כעייני איתנו תנועה כל מה השטחים התוגעים להכשרה, לעבודה ולארגון. היינו מעטים ועשינו כל מה שביכולתנו, ומצאנו הבנה מלאה. פעם אחת יצא לי גם לארגן שמירה על הגיטו

Handwritten signature and scribbles at the bottom of the page.

כלב קסטל

בראשית היה הסמינר.

כתותי לסמינר השליחים של הקיבוץ ומאוחד. שנפתח בכנעני-השליטה — בתחנת "להקורים ופואה למכה".

ואך נכתרוני אני. מנבעת ביני, לקחת חלק בהגבלת-שליח לעתיד כנותרה? לא

הגבילי-פני-מדינותי. הנעתי ארצה שלישי שנים לפני כן. ישר מספטל הולמורדיס באוניברסיטה, לא היה לי כל נסיון ארגוני או תנועתי. אפילו אופי הרפתקני לא היה לי. הכחודה נפלה עלי משום שכנבעת בורני היה אנצו סרני ידע שאבי היה בעבר, ובה של לוב וחשב שאם וכאשר טריפולי תיכפש, אני, בידיעת האיטלקית שלי וקשרי עם אנשי המקום — בא כחשפוז כשליח. אחר-כך הרברים המפתח אחת: לטריפולי הגיע מישהו אחר, ואילו אני הגעתי לאן שהגעתי.

אינני יודע אם סופר ארבעים על הסמינר כנבעת-השלושה. הוא נראה בעיני מודר כשיבאתי אלי, אולם אני משער שרוב הפעולות הסמינריות והחינוכיות התנהלו או בקיבוצים בצורה דומה.

התנאים היו "תנאי פלמ"ח", שילוב של עבודה במשק וימי אימונים ולימודים. כית ארצה מבודד היה מקום מגוריו וכן שימש כמחנה ללימודים. חברי המשק הביטו עלינו כעל קבוצת כטלנים, בימים שבהם לא יצאו לעבודה "כמו שצריך". וכאמור יש לעיין שלא היה ברור לאיש מה בדיוק עלינו לעשות ותוכנית הלימודים סבלה מאי-בהירות זו. למדנו קצת ערבית, קצת אנגלית, שמענו (בעיקר מיי בריגונסקי) סיפורים מהתקים על הלחיה הבלתי-ליגלית ביים וכיכשה עד אז, ועל דרכי ארצות. המויות שונות היו מופיעות ונעלמות — שלחיים יוצאים או חוזרים מטוריה ומערך ומרצים לענין מסוים. האוירה היחה רומנטית ומחחרת.

זכור לי ערב חרפי אחד, הפרטים בחיך ועשו ברוח ובגשם השוטף, פתאום נכנסו שלושה, שני כחורים וכחורה אחת. מעידך כאן, ישר מן המדבר. עיפיים ומכוסים בוי ספרו את סיפוריהם הטריים, קודם כל לכרזינגיסקי, אחר-כך באו אלינו, התשובה התחילו לשיר. כן, הייה להם שיר חדש. שתאם את המצב והיו חייבים ללמד אותו מיד. הסיפורים ימתנו קצת אמרו, כך למדתי לפנים:

מעבר לנהר נרדנו הנח
עברנו כל מדבר אין סוף, אין קץ...

מלכר הרומנטיקה, לא חסרו הוויכוחים. הובנו להתחוכם על החלוק האחד כמובן, אבל גם על נושאים אחרים. הדגשתי זרות מטיימת, חסד לי רקע תנועתי תוסס, שהיה מנה חלקם של רוב חברי כסמינר. בטוחני שאילו היה סרני באין כאחת תקופה, לא הייתי מגיע כלל לסמינר הזה, ואמנם באחת מחינוכיו החשובות

עליה הם צמאים להוראות. הם צמאים לשליח יהודי מארץ-ישראל, עצם הדבר שיש לנו כוח לשלוח שליחים בצורה זאת, היה גלוי גדול בשבילי הנוער. אנונו מצאנו שם הרבה ארגונים קטנים ללא כל הכול אידיאולוגי, אבל זה לא יכול לעבוד עם זה. איתדנו את כולם בתנועה אחת כללית המוכרת כנוער חלוצי, תנועה של 1200 חברים בתור נערין חלוצי, שכפי שאפשר לראות הוא יכול לפעול יכות, ואם יהיה לו כוח נוסף הוא יכול להפוך את כל התנועה הציונית. היינו שם ארבעה שבעות ומה שלוש שבעות הקייטנו לסמינריון וכד'. זוהי העבודה הורגילה שנעשתה שם כפי שהיא נעשית בכל תנועה ותנועה. במרוקו יש סיכויים גדולים לעבודה בקרב הנוער.

לסיכום, להורדים במקומות האלה, אין עתיד ואני רוצה להדגיש שבמקומות האלה יש מעין עצום של קורב לחצי מיליון יהודים בעלי יכולת, יהדות שלא עבדנו עימה מתוך הכלל בעלי אהבה לציון, אולם יהודים בעלי יכולת, יהדות שלא עבדנו עימה מתוך כל מיני נימוקים, זו הייתה רוצה לעלות לארץ-ישראל לעליה לארץ של בעלי-החן.

הצפונות מכל הבהירות, יש אפשרות ונכונות לעליה לארץ של בעלי-החן. יש אפשרות מלאה מלגעת, כשקייבלנו את 30 הסטיטיסטיקטים היהודים לא ידענו בעצמנו לאזה מלגעת, ואת מודה, שאנונו בעצמנו הופתענו. לא ידענו פשוט מה לעשות — כאן יהודים מכל הצדדים, זקנים וטף, צעירים ומבוגרים, יהודים שמובינים מה זאת ארץ-ישראל ויהודים שאינם מבינים דבר בענין, יהודים מכל המעמדות, היחה לנו מלחמה קשה על כל סטיטיסטיקט, היינו צריכים גם לחת סטיטיסטיקטים למי שלא רצינו. יש אפשרות לעליה המונית, יש אפשרות לעליה חלוצית.

התנועה החלוצית, לפי מיטב המושגים שלי, היא עריץ קטנה, אבל אנונו לא השקענו בה הרבה כרי שנוכל לדרוש יותר מזה. בטוים היא מונה ככל זאת קורב ל-500 חברי, כמה מאות באלג'יר, כמה מאות במרוקו, האפשרות להגלית מספר העולים קיימת, האנשים מוכנים גם לעליה כ, ונעשו גם נסיונות בשטח זה. לא הצלחנו בסיונות האלה לרגל התנאים הקשים באופן יוצא מן הכלל. צריך לדעת שהוה אחד המאגרים החלוציים הגדולים ביותר.

אני יודע שזוהי שליחת פרוחאית, אני יודע זאת מנסיוני, אני יודע שילכנו כיום נוטה לשליחת כארופה, כאשר נפתחים שעריה ומצפים שרק נתפרץ אליה, לוחאי שנפתח אליה כהמנוים. אבל כל נעשה אותה שגיא שיעשינו בשנים הקודמות — כל נעזוב את הארצות הללו, התחלנו כהן וצריך להמשיך, הקיבוץ צריך להיות זה שיחזוף להמשך היחה וזהו היה זה שהתחיל בשליחת הזאת, הוא צריך להתמיד בה. הוא צריך לשלוח הוכה שליחים לשם, הוא צריך להתמיס לזה. צריך ליצור בתוכנו אטמוספירה, שזוהי אחת הפניות החשובות, כי ללא אווירה מיוחדת של הורגשת שליחת, חברים לא ייעשו שליחים לארצות אלה.

שליחות לגולה 1948-1945

1989

יד שבנקין
בית לוחמי הגיטאות
הרצאה הקיבוץ המאוחד